

DANIELA DVOŘÁKOVÁ

POD VLÁDOU ŽENY

Rytier bez krále

I. část

DANIELA DVOŘÁKOVÁ

POD VLÁDOU ŽENY

Rytier bez krále

I. část

(1437 – 1442)

Pankrác zo Sv. Mikuláša a jeho doba

VYDAVATEĽSTVO RAK

Budmerice 2021

Kniha vyšla s finančnou podporou
Fondu na podporu umenia

Recenzovali: Mgr. Petr Elbel, PhD.
PhDr. Miriam Hlavačková, PhD.

© Daniela Dvořáková

I. vydanie 2021

Výskum bol sčasti realizovaný v rámci projektov riešených v Historickom ústave SAV: APVV-19-0131 (2. kapitola) a VEGA 2/0089/20 (6. kapitola), ako aj vďaka podpore Slovenského historického ústavu v Ríme (6. a 7. kapitola)

ISBN 978-80-xyxyxyx

EAN xyxyxyxyxy

OBSAH

Úvod

Rytier bez kráľa 9

I. Kráľovnin kastelán:

Pankrác zo Sv. Mikuláša (1432 – 1437) 13

Predkovia Pankráca – Pankrác v službách kráľovnej Barbory – Kastelánom kráľovnej – Prechod do služieb Žigmunda Luxemburského – Kastelánom Blatnice – Pankrác získal hrad Branč – Pankrác sprevádza kráľa na Moravu – Turecké útoky na Srbsko – Pankrác v bojoch proti Turkom – Kruševacké ťaženie v lete 1437 – Hrdinovia bitky pri Smeredeve – Ján Jiskra a Pankrác ako spolubojovníci – Pankrác a sedmohradské povstanie sedliakov

II. Knieža zvaný kráľ.

Nástup Albrechta Habsburského na uhorský trón (1438) 45

Albrecht a kráľovná Barbora – Smrť cisára Žigmunda: fakty a legendy – Albrechtova podivná voľba za uhorského kráľa – Korunovácia – Pohreb Žigmunda vo Veľkom Varadíne – Kam sa stratil Žigmundov hrob? – Albrecht čelí problémom – Xenofóbne nálady v Uhorsku – Odchod panovníka z krajiny – Alžbeta preberá vládu – Nepokoje a vojny – Nepriateľstvo Pankráca – Alžbeta zháňa peniaze: florentský obchodník v jej službách – Turecký útok na Sedmohradsko – Iný pohľad na Turkov: Georgius z Uhorska – Kráľovstvu chýba kráľ

III. Krátka vláda kráľa Albrechta (1439) 89

Albrechtov pobyt v Sliezske – Očitý svedok Pero Tafur – Lov na tigre v Poľsku? – Zima vo Vratislavi – Nečakané zranenie kráľa – Návrat do Uhorska a opozícia voči kráľo-

vi – Pankrác a jeho spojenci útočia na majetky kancelára Šlika – Smrť ostrihomského arcibiskupa a uloženie svätoštefánskej koruny na Višegráde – Albrecht a Alžbeta na vojenskej výprave do južného Uhorska – Krach ťaženia a potupná smrť kráľa – Pochybnosti o Albrechtovom závete – Panovnícke pohrebné rituály – Sivá eminencia kancelár Šlik opäť v bre – Kráľovná preberá iniciatívu – Nenaplnené plány ambiciózneho Habsburga – Pankrác nepriateľom kráľovnej Alžbety

IV. Odhodlaná kráľovná (november 1439 – máj 1440) 137
Kráľovná ako „dedič kráľovstva“ – Hľadanie manžela pre kráľovnú Alžbetu – Útek z Višegrádu – Posolstvo uhorských pánov do Poľska – Alžbetina zastávka v Komárne – Plány na krádež svätej koruny – Život kráľovniných dvorných dám – Odvážna Helena Kottannerová – Narodenie Ladislava Pohrobka – Pôrodné amulety a čary – Dojčenie kráľovských detí – Ulrich Celjský po boku kráľovnej – Niektorí uhorskí páni vzdávajú hold Ladislavovi – Slávnostné ukončenie Alžbetinho šesťonedelia – Vladislav prijíma uhorský trón – Alžbeta rozbíja plány magnátov – Zajatie Matka Tallóciho a Imricha Marcaliho – Príchod „poľského“ Vladislava do Uhorska – Korunovácia dojčatá Ladislava – Cesta do Rábu a „stratení“ vyslanci Bratislavy – Pobyt kráľovninho dvora v Rábe – Vyslanci Bratislavy ako hlavný zdroj informácií – Cesta kráľovnej do Bratislavy

V. „Kde sa dvaja sporia, tam treba ísť“ . (1440). 189
Pankrác ako nepriateľ kráľovnej Alžbety – Bratislava sa stáva vojnovou zónou – Obliehanie Bratislavského hradu – Alžbeta zháňa peniaze za pomoci bohatých obchodníkov – Zajatie Ulricha Celjského – Korunovácia Vladislava za uhorského kráľa – Presun Ladislava Pohrobka na Forchtenstein – Ján Jiskra v službách Alžbety – Jiskra v zajatí Pankráca: problém s datovaním – Rímsky kráľ Fridrich dostáva do rúk malého kráľa a korunu – Alžbetin vzťah s grófmi Celjskými – Občianska vojna v Uhorsku – Bitka pri Samobore – Bitka pri kláštore Cikador – Alžbeta v Šoproni

VI. Na život a na smrť: zápas Alžbety a Vladislava I. (1441) 233
Zimné ťaženie kráľa Vladislava – Dilema vesprémskeho biskupa – Ako vojna vplývala na životy duchovných: svedectvo vatikánskych archívov – Morová epidémia v Uhorsku v lete 1441 – Lekárske rady proti moru – Zajatie Ladislava z Gorjan a žoldnieri z Devína – Zálohovanie Šopronu – Čo nám prezradil kráľovnin svedník – Alžbetina situácia sa zhoršuje – Kráľovnána reč na viedenskom sneme a boj o deti – Neúspeš-

né mierové rokovania v Bratislave – Pankrác bohatne v bojoch proti kráľovnej Alžbete – Problém vojnových zajatcov – Obnovenie bojov – Konflikt Bratislavy so Štefanom z Rozhanoviec – Vladislav tiahne na Bratislavu

VII. Dvaja víťazi, dvaja porazení (1442) 281

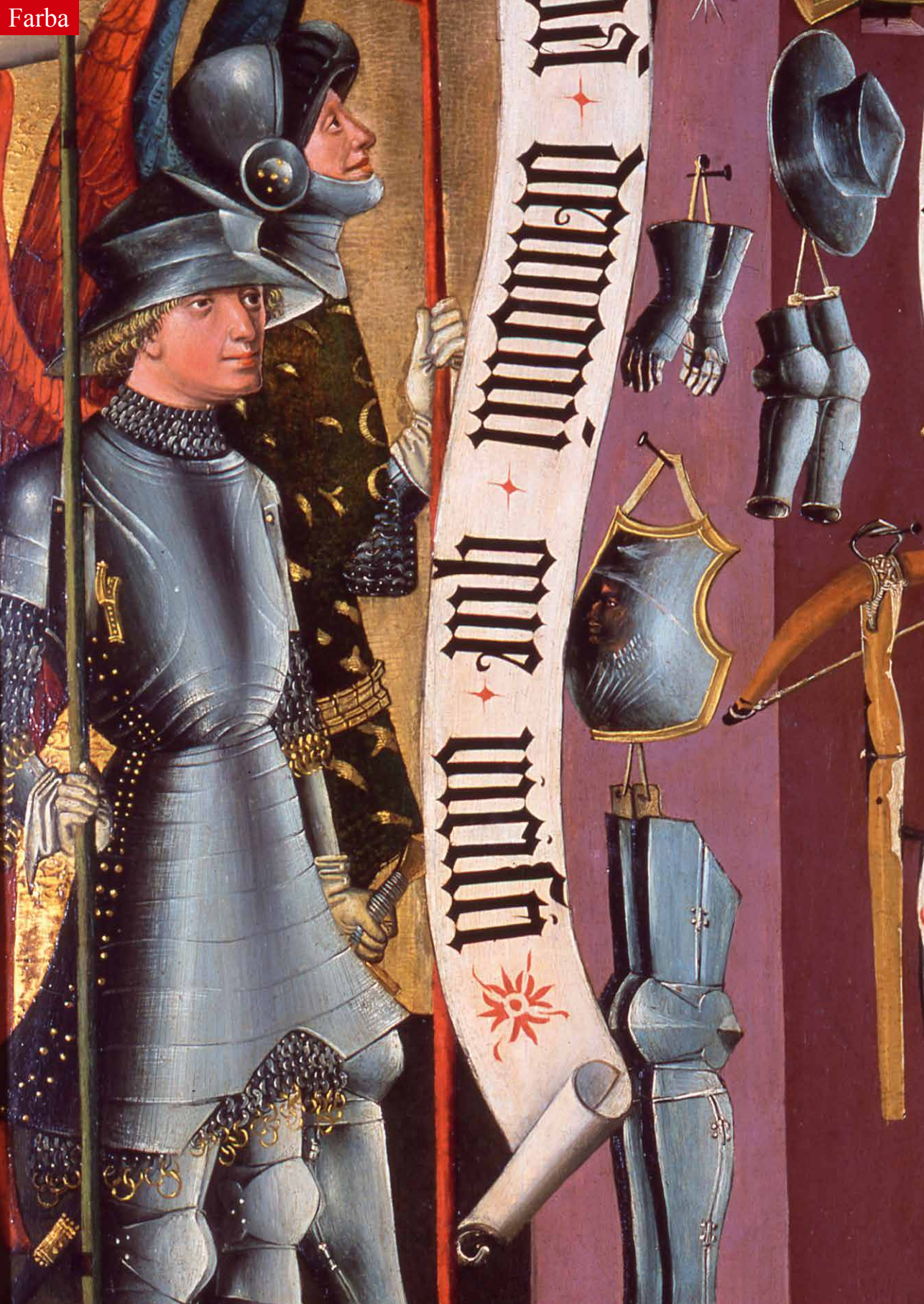
Kráľovná sa pripravuje na obranu Bratislavy – Mikuláš Sokol z Lamberka kapitánom mesta – Jan Jiskra a Kremnica – Nitriansky biskup odovzdal hrad Alžbete – Alžbeta hľadá pomoc vo Viedni – Obliehanie Bratislavy vo februári 1442 – Hlad vo Vladislavovom vojsku – Víťazstvo kráľovnej Alžbety – Návrat Vladislava do Budína a ochorenie Mikuláša Újlakiho – Príchod pápežského legáta Cesariniho do Uhorska – Cesarini v Bratislave – Pankrác: prvé kroky k zmiereniu s Alžbetou? – Pobyt kráľovnej v Badene a vo Viedni – Bratislava uzatvára prímierie s nepriateľmi – Vytúžený mier a šokujúca smrť kráľovnej – Stredoveké travičstvo a ochrana pred jedmi – Bola kráľovná otrávená? – Alžbetin osobný lekár – Dvaja víťazi, dvaja porazení

Doslov. 325

Podakovanie 329

Poznámky 331

Literatúra a pramene 00

In nomine domini Amen

ÚVOD

RYTIER BEZ KRÁĽA

Kniha Rytier bez kráľa je voľným pokračovaním monografie Rytier a jeho kráľ, ktorá bola venovaná rytierovi Stiborovi zo Stiboríc a „jeho kráľovi“ Žigmundovi Luxemburskému.¹ Hrdinom aj tejto knihy je rytier, šľachtic Pankrác zo Svätého Mikuláša (dnes Liptovský Mikuláš), zvaný aj Pankrác z Liptova. Tento hrdina, na rozdiel od Stibora, však nemal „svojho kráľa“. Naopak, Pankrácova závažná kariéra priamo súvisela s tým, že v Uhorskom kráľovstve v tom čase chýbal silný a stabilný panovník. A tak Pankrác, hoci slúžil viacerým panovníkom, v skutočnosti hájil najmä vlastné záujmy. Nejestvujúca pevná kráľovská moc vytvorila priestor, ktorí vyplnili schopní muži. Bola to doba, ktorá zrodila viacerých slávnych hrdinov: Jána Jiskru, Jána Huňadyho. A Pankráca z Liptova.

Vojvoda Stibor začína svoje pôsobenie v nepokojných časoch po smrti kráľa Ľudovíta v roku 1382, keď prepukol zápas o uhorskú kráľovskú korunu, z ktorej vyšiel ako víťaz – aj vďaka svojmu vernému rytierovi Stiborovi – Žigmund Luxemburský. Rytier Stibor potom kráľovi verne slúžil až do svojej smrti. Pankrácova kariéra prebiehala úplne opačne. Začínal v službách toho istého panovníka, Žigmunda Luxemburského, no po jeho smrti nastalo obdobie nestability a zápasov o uhorský trón. Pankrác už nikdy nezažil pevnú kráľovskú moc, hoci po smrti Žigmunda žil pod vládou ďalších štyroch uhorských panovníkov. To mu umožnilo stať sa jedným z najmocnejších mužov kráľovstva. Bol skutočne „rytierom bez kráľa.“

Jeho meno poznal okolo polovice 15. storočia takmer každý, nielen v Uhorsku, ale aj susedných krajinách, v Rakúsku, Poľsku, v Českom kráľovstve. Všade mal nepeknú povesť. Doboví kronikári o ňom zanechali mnoho negatívnych svedectiev a našou úlohou bude zistiť, či oprávnené. Podobne ako vojvoda Stibor býva označovaný za krutého, nemilosrdného, bezohľadného muža. Časť slovenských autorov v ňom, naopak, vidí hrdinu, kladnú postavu, „slovenského bohatiera“² či

najvýznamnejšieho slovenského vojaka a politika 15. storočia slovenského pôvodu,³ čo sme mali možnosť sledovať aj v prípade Stibora. Aj k týmto tvrdeniam treba pristupovať veľmi opatrne, často ide skôr o fantáziu a pokusy vtiesnať túto pozoruhodnú historickú postavu do vymyslených schém.

Ak sme hovorili o tom, že Pankrác zažil piatich panovníkov, z ktorých štyroch prežil, je dôležité spomenúť, že prežil aj dve kráľovné, Žigmundovu druhú manželku Barboru Celjskú a jej dcéru kráľovnú Alžbetu. Obidve zohrali v jeho živote veľmi dôležitú úlohu. Na to, aby sme pochopili Pankrácove politické postoje, treba poznať aj dramatický príbeh kráľovnej Barbory, ktorý som pod názvom Čierna kráľovná publikovala prvý raz v roku 2013.⁴ Pre pochopenie niektorých udalostí v Pankrácovom živote je tento príbeh veľmi dôležitý. Bola to práve kráľovná Barbora, kto vyniesol Pankráca zo Svätého Mikuláša z temnoty bezvýznamných historických postáv na výslnie. A tak je vlastne príbeh rytiera bez kráľa nielen pokračovaním príbehu o Žigmundovi a Stiborovi, ale završením historickej trilógie. Vo všetkých troch knihách (Rytier a jeho kráľ, Čierna kráľovná, Rytier bez kráľa) vystupujú tí istí protagonisti, vzájomne pospájaní vzťahmi súperenia, nenávisť, intrígy, ale aj náklonnosti a sympatií. Pohnútky a príčiny niektorých skutkov ležia často hlboko v minulosti jednotlivých postáv. Bez ich poznania sa nám niekedy môže konanie Pankráca javiť nepochopiteľné a bezcharakterné. Ak vieme, čo mu predchádzalo, zdá sa nám zrazu úplne logické. Pankrác žil v neuveriteľne pohnutom a dramatickom období našich dejín. Český historik František Šmahel nazval obdobie husitskej revolúcie v Čechách, ktorú Pankrác ešte aktívne zažil, „dobou vymknutou z kloubů“. Aj obdobie, v ktorom žil Pankrác, od smrti kráľa Žigmunda v roku 1437 až do nástupu Mateja Korvína o viac ako dvadsať rokov neskôr (1458), bolo takouto vyklábenou dobou. Pankrác ju využil na to, aby svoj rod priviedol z bezvýznamnosti periférneho liptovského šľachtického rodu medzi najvýznamnejšie aristokratické rody kráľovstva. V tejto knihe sa chcem pokúsiť aspoň časť tejto cesty rytiera Pankráca k bohatstvu a sláve zrekonštruovať a pozvať na ňu všetkých milovníkov histórie.

Roky, v ktorých sa odohráva Pankrácov príbeh, boli obdobím, keď sa naše dejiny veľmi úzko prepojili s dejinami rakúskymi, poľskými a českými. V osobe kráľa Albrechta sa realizovala Žigmundova vízia o vzniku veľkej podunajskej monarchie. Žiaľ, čas ešte nedozrel a Albrecht nemal nijaké predpoklady na to, aby takéto spoločenstvo štátov udržal pokope, preto sa tento pokus skončil fiaskom. Prispel k tomu aj čoraz silnejší nacionalizmus, odpor voči habsburskej strane bol motivovaný nielen politicky, ale aj národne. Časť politických elít odmietala vládu „Nemcov“

a orientovala sa na spojenie s Poľskom. Veľkú úlohu pri tom zohrávali pozitívne reminiscencie na obdobie vlády kráľa Ľudovíta I. z Anjou, ktorý spojil Poľské a Uhorské kráľovstvo do personálnej únie. Silný kráľ bol zárukou stability, poriadku a mieru a v historickom vedomí žili ešte na konci tridsiatych rokov 15. storočia idealizované spomienky na obdobie vlády kráľa Ľudovíta I., o čom svedčí aj jeho prívlastok Veľký.

Situácia v rokoch 1437 – 1458 bola o to horšia, že Uhorsko čelilo aj silnejúcemu tlaku Osmanov a obrana južnej hranice bola čoraz ťažšia. Roztrieštená krajina bez pevnej kráľovskej moci, kde zúrila krutá občianska vojna, nedokázala postup Turkov zastaviť, azda len na chvíľu pribrzdiť vďaka legendárnemu Jánovi Huňadymu. Konsolidáciu pomerov priniesol až nástup Mateja Korvína, ktorý – podobne ako Žigmund Luxemburský – dokázal zastaviť vnútorný rozvrat a nestabilitu.

Pôvodný plán spracovať v tejto knihe celé obdobie života Pankráca zo Svätého Mikuláša sa čoskoro ukázal ako úplne nereálny. Obrovské množstvo prameňov a, naopak, minimálne množstvo historickej literatúry k tomuto obdobiu, ma prinútilo rozdeliť knihu na tri zväzky. Tento zväzok je teda prvou časťou Pankrácovho príbehu, časťou, ktorú by sme mohli označiť za prológ, a bez neho nie je možné pochopiť jeho ďalšie životné osudy. Kniha sa venuje obdobiu od smrti cisára Žigmunda v roku 1437 až po smrť kráľovnej Alžbety v decembri roku 1442. Zlatá éra rytiera Pankráca zo Svätého Mikuláša sa začala až po smrti Vladislava I. pri Varne v roku 1444 (nie je teda obsahom tejto knihy).

V rokoch 1437 – 1442 sa Pankrác objavoval v písomných prameňoch iba sporadicky. Nebol rytierom bez kráľa, ako som ho s trochou básnickej licencie nazvala, naopak, kráľov mal priveľa: Albrechta Habsburského, ktorého za svojho kráľa nikdy neuznal, dve korunované deti, dojča Ladislava Pohrobka a nedospelého adolescenta Vladislava I. A k tomu kráľovnú s neskrotiteľnými ambíciami.

Bolo jasné, že táto situácia nemôže priniesť nič dobré. „Beda ti, krajina, ak je tvojím kráľom dieťa...“ hovorí biblický Kazateľ.⁵ Obyvatelia Uhorského kráľovstva sa presvedčili o hlbokéj pravde skrytej v týchto slovách.

Životné osudy Pankráca zo Sv. Mikuláša mi poslúžili na to, aby som ohraničila nesmierne zaujímavé a dramatické obdobie našich dejín. Skutočnou hlavnou hrdinkou tohto zväzku je kráľovná Alžbeta. Výnimočná, ale aj rozporuplná žena, ktorá doposiaľ zostávala úplne mimo pozornosti historikov. Kráľovná, ktorú nedokázali v boji poraziť ani najmocnejší páni kráľovstva, vrátane Pankráca, ktorý bol jedným z jej úhlavných nepriateľov.

KRÁĽOVNIN KASTELÁN

Pankrác, presnejšie Pankrác II., muž, ktorému sa podarilo vyvieť seba a svojich potomkov z prostredia bežného zemianskeho rodu, akých boli v Uhorsku stovky, do najvyšších vrstiev spoločnosti, vstúpil do dejín v tridsiatych rokoch 15. storočia. Za tri desaťročia pôsobenia – do svojej smrti v roku 1461 – sa mu podarilo nazhromaždiť taký majetok a moc, že jeho potomkovia patrili k tým zhruba tridsiatim až štyridsiatim magnátskym rodom, ktoré stáli na vrchole spoločenskej hierarchie. Hoci ho kronikár Ján z Turca vo svojom diele *Kronika Uhrov* (*Chronica Hungarorum*) napísanom dvadsať rokov po jeho smrti nazval obyčajným „*incolla*“, obyvateľ, teda nepovažoval ho za hodného ani toho, aby ho označil za šľachtica „*nobilis*“, samotný kráľ Matej Korvín v tom istom čase označoval Pankrácových potomkov titulom „*egregius*“,“⁶ titulom určeným pre popredných šľachticov kráľovstva (tzv. *proceres*).⁷

I

Skôr ako sa budeme venovať príbehu rytiera Pankráca, treba sa pristaviť pri jeho mene, lebo už samotné jeho meno prináša niekoľko problémov. Pankrác sám používal v listinách a listoch najčastejšie latinskú podobu svojho mena, teda *Pangracius* (a jeho rôzne varianty: *Pangracz*, *Pangraczius*, *Pankracz*, *Pancratius*). Až neskôr sa meno Pankrác v maďarizovanej podobe *Pongrácz* stalo prímenom, ktorým sa označovali príslušníci rodu, Pankrácovi potomkovia.⁸ V ďalších stáročiach sa rod *Pongrácz*, či presnejšie *Szentmiklósi Pongrácz*, stal jedným z najvýznamnejších uhorských šľachtických rodov a rozdelil sa na viacero vetiev vrátane barónskej a grófskej. V priebehu vekov vzišli z rodu *Pongráczovcov* mnohí významní muži, viacerí úzko spätí s našimi dejinami. Jedným z posledných pozoruhodných *Pongráczovcov* bol napríklad *Elemér Pongrácz*, spisovateľ, historik, zberateľ, ktorý sa narodil v roku 1862 v Horných Turovcich v Honte. Zaslúžil sa o založenie *Hontianskeho múzea* v Šahách, ako zberateľ ho sám vybavil muzeálnymi exponátmi